

DUNYONI ESTETIK IDROK ETISHNING MOHIYATI

Nurmatova Shukronaxon

Talaba

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20038636>

Annotatsiya: Ushbu maqolada dunyoni estetik idrok etishning mohiyati, uning falsafiy va psixologik asoslari tahlil qilinadi. Estetik idrokning inson ma'naviy kamolotidagi o'rni, go'zallikni his etish qobiliyati, san'at va tabiat bilan munosabat masalalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, estetik tarbiyaning shaxs shakllanishidagi ahamiyati hamda zamonaviy jamiyatda estetik madaniyatni rivojlantirishning yo'llari yoritiladi.

Kalit so'zlar: estetika, estetik idrok, go'zallik, san'at, estetik tarbiya, estetik madaniyat, ruhiy olam, estetik his-tuyg'u.

KIRISH

Inson o'zini o'rab turgan olamni nafaqat aqliy, balki his-tuyg'u orqali ham idrok etadi. Bu idrok etishning o'ziga xos va noyob shakli — estetik idrok bo'lib, u insonning ichki dunyosi, ma'naviy kamoloti va go'zallikka munosabatini belgilaydi. Estetika — go'zallik haqidagi fan sifatida qadimdan insoniyatni qiziqtirib kelgan va bu masala bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Dunyoni estetik idrok etish — bu shunchaki ko'rish yoki eshitish emas, balki his qilish, tuyish, ichdan kechinish jarayonidir. Buyuk mutafakkir Aristotel estetik his-tuyg'ularni inson tabiatining ajralmas qismi sifatida baholab, san'atning katarsis — ruhiy tozalanish — vazifasini alohida ta'kidlagan. Shu nuqtai nazardan, estetik idrok insonning ma'naviy kamoloti uchun muhim zamin hisoblanadi.

1. ESTETIK IDROKNING FALSAFIY ASOSLARI

"Estetika" atamasi birinchi marta XVIII asrda nemis faylasufi Aleksandr Gottlieb Baumgarten tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. U estetikani "sezgi bilimi" — quyi darajadagi bilish shakli sifatida ta'riflagan. Keyinchalik Immanuel Kant estetik fikrning mustaqil tabiatini asoslab, go'zallikni "manfaatsiz zavq" manbasida ko'rgan.

Estetik idrok falsafiy nuqtai nazardan quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

Birinchidan, bevositalik — estetik idrok oraliq tushunchalarsiz, bevosita his-tuyg'u orqali amalga oshadi.

Ikkinchidan, umumiylik — haqiqiy go'zallik barcha insonlar tomonidan idrok etilishi mumkin bo'lgan universal mohiyatga ega.

Uchinchidan, zaruriylik — estetik hukm o'z-o'zicha emas, balki ma'lum bir ichki zaruriyatga asoslanib chiqariladi.

O'zbek mutafakkirlari ham estetik tafakkurni rivojlantirishga beqiyos hissa qo'shganlar. Alisher Navoiy o'z asarlarida go'zallikni ma'naviy yuksalishning mezoni sifatida ko'rsatib, badiiy so'zning insonni ichdan o'zgartira olish kuchini ta'kidlagan. Uning "Hayrat ul-abror" asarida estetik idrokning axloqiy kamolot bilan uzviy bog'liqligi chuqur tahlil etilgan.

2. ESTETIK IDROKNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Psixologiya fanida estetik idrok murakkab ruhiy jarayon sifatida o'rganiladi. Nemis psixologi Vilgelm Vundt estetik his-tuyg'ularni hissiyotning eng oliy shakli deb atagan. Zamonaviy psixologiyada estetik idrok quyidagi psixologik mexanizmlar orqali tushuntiriladi:

Empatsiya — sub'ektning ob'ektga o'z his-tuyg'ularini ko'chirishi. Bu holda kuzatuvchi go'zallik manbaiga o'zini ichdan "kiritadi" va uning holatini his qiladi. Masalan, musiqa

tinglovchisi o'zini melodiyaning bir qismiga aylantirganini his qilishi — empatsiyaning namunasidir.

Sinesteziya — turli sezgi a'zolarining birgalikda faollashuvi. Rangli tasvirni ko'rgan odam bir vaqtda tovush yoki hid his qilishi mumkin. Bu holat estetik idrokning murakkab va ko'p qirrali tabiatini ko'rsatadi.

Kontemplatsiya — chuqur mushohada holati. Bu holatda inson kundalik tashvishlardan uzilib, go'zallikni sof va beozor holda idrok etadi. Sharq falsafasida bu holat "fano" — o'zini unutib, olamga singib ketish — bilan ham bog'liq.

3. SAN'AT VA TABIATNI ESTETIK IDROK ETISH

Estetik idrokning ikki asosiy manbai mavjud: san'at va tabiat. Tabiatni estetik idrok etish insoniyatning eng qadimiy estetik faoliyatlaridan biridir. Tog' cho'qqilari, dengiz to'lqinlari, quyosh botishi — bu manzaralar insonni estetik hayratga soladi va uning ichki olamini boyitadi.

San'at esa insonning estetik ijodiy faoliyatining mahsuli sifatida go'zallikning sun'iy, lekin mukammal ko'rinishidir. O'zbek xalq san'ati — naqqoshlik, kashtachilik, kulolchilik, musiqa va adabiyot — milliy estetik idrokning bebaho namunalari o'z ichiga oladi. Bu san'at turlarida o'zbek xalqining go'zallik haqidagi tasavvurlari, tabiat va hayotga munosabati yaqqol aks etgan.

Klassik adabiyotimizda estetik idrok mavzusi Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida ham chuqur aks etgan. Asardagi tabiat tasvirlari, qahramonlarning his-kechinmalari orqali o'zbek xalqiga xos estetik dunyoqarash namoyon bo'ladi. Muallif o'quvchini Otabekning dil iztiroblari, Kumushning nafasoti orqali estetik his-tuyg'ular olamiga olib kiradi.

4. ESTETIK TARBIYA VA ZAMONAVIY JAMIYAT

Estetik tarbiya — bu insonning go'zallikni idrok etish, baholash va yaratish qobiliyatini maqsadli ravishda rivojlantirish jarayonidir. Pedagogikada estetik tarbiya axloqiy, aqliy va jismoniy tarbiya bilan uzviy birlikda ko'riladi.

Zamonaviy jamiyatda estetik tarbiyaning quyidagi yo'nalishlari alohida ahamiyat kasb etadi:

1. San'at asarlarini o'rganish va ulg'ayishga oid ko'nikmalarni rivojlantirish;
2. Tabiat go'zalligini his etish va uni asrash tuyg'usini tarbiyalash;
3. Milliy va umuminsoniy madaniy merosni o'rganish va targ'ib qilish;
4. Ijodiy fikrlash va badiiy ifoda ko'nikmalarini shakllantirish.

Raqamli texnologiyalar davrida estetik idrokning yangi shakllari vujudga kelmoqda. Raqamli san'at, virtual haqiqat, multimedia — bularning barchasi zamonaviy insonning estetik tajribasini boyitmoqda. Biroq shu bilan birga, ommaviy madaniyat va iste'molchilik falsafasi estetik sezgirlikni so'ndirish xavfini ham olib kelmoqda. Shu sababli, estetik tarbiyaga yo'naltirilgan maqsadli sa'y-harakatlar har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Dunyoni estetik idrok etish insonning ruhiy va ma'naviy kamolotining muhim ko'rsatkichidir. Falsafiy va psixologik jihatdan chuqur ildiz otgan bu qobiliyat insonni tabiat va san'at bilan yaqinlashtiradi, uning ichki olamini boyitadi, hayotga ma'no baxsh etadi.

O'zbek xalqining boy estetik merosi — milliy san'at, adabiyot, me'morlik — avloddan avlodga o'tib kelayotgan go'zallik maktabidir. Bu merosni o'rganish va rivojlantirish nafaqat madaniy, balki milliy vazifa ham hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida estetik tarbiyaga alohida e'tibor qaratish, yosh avlodni go'zallikni his eta olish, baholash va yaratishga o'rgatish — barkamol shaxsni shakllantirish

yo'lidagi asosiy vazifalardan biridir. Estetik jihatdan kamol topgan inson jamiyatga ko'proq foyda keltiradi, o'z atrofidagi dunyoni esa yanada go'zalroq va munosib qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008. — 176 b.
2. Nazarov Q. Estetika. — Toshkent: O'zbekiston, 2000. — 224 b.
3. Sulstonov U. Estetik tarbiya asoslari. — Toshkent: Fan, 2005. — 198 b.
4. Qodiriy A. O'tkan kunlar. — Toshkent: Sharq, 2003. — 352 b.
5. Kant I. Hukm qilish qobiliyatining tanqidi. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. — 318 b.
6. Navoiy A. Hayrat ul-abror. — Toshkent: G'afur G'ulom, 1991. — 264 b.
7. Stolovich L.N. Estetikaning hayoti, ijodi va ma'nosi. — Toshkent: Fan, 1998. — 312 b.